

INTERVJU

ZLATA FILIPOVIĆ, SARAJEVSKA ANA FRANK

Zakaj se to dogaja ravno meni?

»S tvojo pomočjo, Mimmy, bom potrpela in upala, da bo tega nekega dne konec ... in da bom kmalu spet otrok, ki v miru uživa v radostih otroštva,« je pisala v svojem dnevniku dvanajstletnica na začetku vojne v Bosni. Pisanje dnevnika je bilo zanjo morda nezavedni upor, kljubovanje norosti, ki je prevzela ljudi, da so se med seboj klali. Zlata Filipović, avtorica knjige Zlatin dnevnik, je prišla v Slovenijo na povabilo Amnesty International in si vzela nekaj časa tudi za to, da je sedla in povedala, kako je bilo. Takrat v vojni. Čeprav je minilo že mnogo let, ona pa je našla zavetje na Irskem, ostaja porušeno Sarajevo del njene podzvesti, ki se nikoli ne bo izbrisala.

Sprašuje: **NIKA VISTOROPSKI**
Foto: **LEON VIDIC**

Ravno oni dan je prišel sin domov z vestjo, da mora za domače branje prebrati novo knjigo. Izvedela sem, da ravno vašo – Zlatin dnevnik. Kako se počutite ob dejstvu, da danes otroci berejo stavke, ki ste jih vi kot deklica pisali med vojno, a nikoli niso imeli namena postati dnevnik; bili so »le« izpoved dragi Mimmy.

Ko govorim o teh svojih zapisih, nikoli ne govorim, da sem takrat pisala knjigo. Pisala sem dnevnik, ki je knjiga postal po spletu okoliščin. Občutek je nenavaden, priznam. Eden od razlogov, zakaj sem privolila v objavo dnevnika, pa je zavedanje, da to, o čemer sem pisala, niti ni samo moja osebna zgodba. To, kar se je dogajalo

meni, se je dogajalo vsem v moji bližini. Na dan, ko sem zapisala, da je padlo tristo granat, niso padle samo name. Ko ni bilo vode, nisem bila jaz edina žejna. Ko je bila vojna akutna, ti stavki niso bili nič nenavadnega, a da danes otroci berejo te moje besede kot zgodovinsko pričevanje ... Ne vem, težko se živim. Mi je pa lepo obnemem, ker je dnevnik prerasel tako mene kot vojno; postal je dnevnik nekega otroka v neki vojni.

Po vojni vam je uspelo ustvariti novo življenje. Kako danes gledate na zgodbe vseh teh otrok, ki si delijo vašo usodo odrasčanja v vojni, a se mnogim trdno zapirajo vrata v boljši svet?

Grozno se počutim. Ko je dnevnik ugledal luč sveta, so o meni govorili kot o sarajevski Ani Frank, kar mi ni bilo prav nič všeč. Takrat sem še vedno živela v vojni in prav vsak dan bi se lahko zgodilo, da bi bil moj zadnji. Ko sem več let kasneje prebrala časopis, sem zasledila zgodbo afganistanske Ane Frank, pa našla knjigo t. i. iraške Ane Frank. Očitno se zgodovina, ki bi morala biti učiteljica življenja, ponavlja v različnih obdobjih na različnih koncih sveta. Jaz sem bila le ena od an frank. Ko gledam danes novice, posnetke beguncev, je med njimi nešteto žensk in otrok, starejših. In v spomin mi takoj priključijo podobne sivih in preganjanih tokov ljudi med bosansko vojno, kolone ljudi, ki z vrečico v

roki odhajajo v neznano. Bežijo iz življenjsko ogrožajočih okoliščin, potem pa se znajdejo v svetu, ki ni veliko bolj prijazen kot tisti, iz katerega so zbežali. Mi, ki smo ostali v Sarajevu, smo trpeli, a ravno tako so trpeli tisti, ki so pobegnili na začetku vojne in so se morali na tujem na silo asimilirati, znajti, kakor so vedeli in znali. Nihče ne želi od doma, družine, prijateljev, če res ni nujno. Življenjske razmere morajo res biti grozne, da se sprijaznite z idejo zapustitve domovine. In življenje tam, kamor zbežite, je redko zavidanja vredno.

Kako ste kot deklica doživljali slutnjo smrti? Po vodo ste hodili, čeprav so na vas prežali ostrostrelci.

Veste, kaj je najbolj grozno? To, da se lahko človek na vse navadi. Na žalost človek vse prenese. In to je pravzaprav največja tragedija. V svoji glavi sem delala načrte: Ok, če izgubim noge in ne bom mogla hoditi, se bom bolj usmerila v igranje klavirja. Ali ni grozno, če se enajstletnik znajde v takšni situaciji?! Potem sem razmišljala, kako bo, če umre mama – se bo oče znašel? In če vzame očeta, bo z mamo vse ok? Ampak to spet ni bila samo moja zgodba, temveč zgodba več deset tisoč otrok, zgodba milijonov otrok danes, ki se »prilagodijo« ... To, da se je vse to zgodilo meni, niti ni bila največja tragedija, kajti jaz sem, to moram priznati, vendarle imela velikansko srečo. Imam obe roki,

noge, mama in oče sta ostala živa. A toliko otrok je, katerih zle slutnje so se uresničile ...

Na tuje ste odšli in zmogli pridobiti zavidanja vredno izobrazbo, znanje torej, ki vam ga nihče ne more vzeti. Ter dokazali, da ste vi več kot deklica, ki je preživela vojno.

Vedno sem bila pridna učenka s peticami, zaljubljena v šolo. Ko se je začela vojna, so šolo seveda zaprli, kajti zbiranje kakršnih koli večjih skupin ljudi na enem kraju je bilo zelo nevarno. Prvih nekaj dni se mi je zdelo super, da mi ni treba v šolo. Kot takrat, ko je pozimi zapadel res visok sneg in je bilo do nje nemogoče priti. A

»KO JE DNEVNIK UGLEDAL LUČ SVETA, so o meni govorili kot o sarajevski Ani Frank, kar mi ni bilo prav nič všeč. Takrat sem še vedno živela v vojni in prav vsak dan bi se lahko zgodilo, da bi bil moj zadnji.«

INTERVJU

kmalu sem spoznala, da šolo pogrešam in jo potrebujem, kajti daje mi ne samo možnost, da se izobrazim, temveč mi pomaga, da se oblikujem v tisto samo sebe, kakršna želim biti, neodvisno od doma, družine. Šola je simbol normalnega. Leto je minilo, preden sem spet sedla v šolske klopi, pa še takrat pouk ni potekal vsak dan. Prenevarno je bilo. Pa je bil pouk v ponedeljek, naslednji dan granatiranje, obvestilo, naj spet pridemo v četrtek ... Granatiranja pač nisi mogel napovedati, življenje je bilo povsem nenadzorljivo. Moje oče je vedno, ko so ga vprašali, česa si želi, v angleščini odgovoril, da *just normal life* (samo običajno življenje, op. p.). In *just normal life* je pomenilo, da hodiš v šolo, obkrožen z vrstniki, prijatelji, najstniško ljubeznijo, glasbo ... In to je bilo tudi vse, kar sem želela sama. A dobila šele v Fran-

Ko sem prišla v francosko šolo aprila 1994, sem seveda, ker so bili izpiti maja, pogrnila prav vse predmete. To je bil za deklico s samimi peticami velik šok. A sem se navadila tudi na to. Se naučila francoski jezik, sprejela nov šolski sistem in sošolce ter šolanje končala s starimi dobrimi peticami.

Kako so vas sprejeli?

Morda je bila glede tega Irska bolj posebna, v Franciji sem vendarle hodila v dvojezično šolo in tam tuji niso bili nič posebnega. Oktobra 1995 smo prišli na Irsko, v takrat precej homogeno družbo. Bilo je simpatično: Aha, ti si iz Bosne, vojna pa to, aha, katera je tvoja najljubša glasbena skupina? (Smeh.) Sošolci so me izjemno lepo sprejeli, a je bilo nekaj zanimivih dogodkov ... Recimo ta; nekaj me-

Nisem hotela iz Sarajeva, potem sem se malo navadila Francije in že smo morali spet iti. In če imate 15 let, je vsako ruvanje korenin težko. Če nam je nekje dobro, je vedno težko oditi ... Prvič sem se v Sarajevo vrnila poleti 1996, nekaj mesecev po podpisu Deytonskega sporazuma. V tem času je moj ljubi dedek že umrl in zazevala je velika praznina. Šele ko sem se zares prepričala, da ga v njegovi sobi ni, sem verjela, da je umrl. Samo mesto ni bilo več tako razrušeno kot takrat, ko sem odhajala, kajti najbolj intenzivno je bilo granatiranje v prvih dveh letih vojne. Sem pa tam srečala veliko ljudi, ki so se vrnili, da bi videli, slišali, začutili, povrnili mesto, ki so ga zapustili.

Ko se je vojna končala, sem bila negotova. In kaj naj zdaj? Celo poslovila sem se od prijateljev na Irskem, misleč, da bom v Sarajevu ostala. A smo se vseeno vrnili. Predvsem zato, da končam gimnazijo. In ko sem potem dobila možnost študija na Oxfordu, seveda ni bilo več poti nazaj. Potem sem se še zaljubila ... (Smeh.) Danes živim in delam na Irskem. Starši so upokojeni, raztrgani med Irsko in Sarajevom. Meni se je bilo težko privaditi na novo okolje, a zanju je bilo še težje. Velikokrat rečem, da na Irskem obstajam zadnjih dvajset let, odkar živim tam, a v Sarajevu obstajam več kot sto let ... Ne obstajam samo kot jaz, temveč kot hčerka, vnukinja, nečakinja ... Tisto, kar imam na Irskem, pa je »samo« to, kar sem ustvarila sama.

Kako živite danes?

Delam kot producentka dokumentarnih filmov, vključena sem v številne programe, povezane s človeškimi pravicami, bila sem članica upravnega odbora Amnesty International na Irskem ... Še posebno rada pa bi poudarila svoje urednikovanje knjige *Stolen Voices: Young People's War Diaries, from World War I to Iraq* (Ukradeni glasovi: Vojni dnevniki mladih od prve svetovne vojne do Iraka, op. p.). Knjiga je torej zbirka dnevnikov, podobnih mojemu. To, da je bil objavljen kot knjiga ravno moj dnevnik, je bila zgolj posledica igre naključij. In zato sem se vseskozi spraševala, kakšni so vsi ti drugi sarajevski dnevniški zapisi, kakšni so dnevniški zapisi doživljanja vojn skozi otroške oči na različnih koncih sveta. Knjiga se začne z dnevnikom enajstletne

deklice iz Nemčije med prvo svetovno vojno in konča z zapisi deklice v Iraku leta 2004. Spoznala sem, kako zelo lahko osebna zgodba oživi preteklost. V šoli se zgodovino učimo zgolj iz faktografskih podatkov, ne slišimo pa osebnih zgodb, človečnosti. Lepo bi bilo, če bi otrokom pri pouku zgodovine ponudili v branje izpovedi mladih, enako starih kot oni, ki se o vojni takrat učijo, da bi začutili, kaj to pomeni, boriti se za svoje življenje, živeti v strahu.

Dnevniški zapisi v knjigi, ki ste jo uredili, zavzemajo skoraj sto let. Čeprav smo si med seboj ljudje zelo različni, v težkih okoliščinah pogosto hrepenimo po istem. Kakšne so vaše izkušnje?

Res nisem pričakovala, da bom v vseh teh dnevniških zapisih našla skupno rdečo nit. Moja želja, preden sem se odločila zbrati osebne zapise mladih z različnih delov sveta, je bila ustvariti zbirko zgodb, ki bi bile lahko komplementarno učno

VESTI, KAJ JE NAJBOLJ GROZNO? To, da se lahko človek na vse navadi. Na žalost človek vse prenese. In to je pravzaprav največja tragedija.

gradivo mladim, ki se učijo zgodovinskih dejstev. A sem dobila toliko več ... Besede, stavke, misli, podobne med sabo, sem našla skoraj v vsakem zapisu, in bile so tako zelo podobne tistim, ki sem jih pisala sama v letih 1992, 1993. »Moje« stavke je zapisala deklica leta 1916 in prepričana sem, da bi jih našla tudi v sodobnih dnevniških zapisih otrok v Izraelu, Palestini ... Izkušnja vojne, čeprav tako zelo specifična za čas in prostor, je univerzalna. V vseh obdobjih so otroci razmišljali podobno: Zakaj se to dogaja ravno meni? Saj nisem nič kriv! Strah me je, da bodo vsi okoli mene umrli ... A obenem sem v vseh zapisih našla upanje, ki je odlika mladosti. In tli kot majhen plamen navkljub vsej temi. In ta silna želja po ži-

vljenju, ki jo je bilo mogoče brati iz vseh teh besed! Bliže ko je smrt, bolj ko okolica smrdi po popolnem uničenju, bolj vznika neizmerna žeja po normalnem, upanje na lepo prihodnost ... Kako pa v takšnih grozljivih razmerah sploh najti moč še za pisanje! Zbirki sem dodala tudi dnevnik, ki ga je napisala deklica, mlada Judinja, ki se je med vojno z dvajsetimi drugimi skrivala v kleti neke hiše v Litvi. Živela je v popolnem mraku, a ji je vseeno nekje uspelo najti obrabljeno modro barvico in je pisala. Imela sem srečo, da sem to deklico spoznala. Ko je imela kakšnih devetdeset let. Kaj je bilo tisto, kar jo je prisililo, da piše? Morda gon po ustvarjalnosti? Še posebno živ času, ki te želi na silo uničiti.

☞ V SVOJI GLAVI SEM DELALA NAČRTE: Ok, če izgubim noge in ne bom mogla hoditi, se bom bolj usmerila v igranje klavirja. Ali ni grozno, če se enajstletnik znajde v takšni situaciji? Potem sem razmišljala, kako bo, če umre mama – se bo oče znašel? In če vzame očeta, bo z mamo vse ok?

ciji in kasneje na Irskem. In bilo je neka-ko čudno, znajti se v skupini punc, ki so se neskončno obremenjevale s tem, ker jih recimo neka druga deklica ni povabila na praznovanje rojstnega dneva, pa s tem, ali so všeč tistemu fantu ... Sicer povsem običajno otroško življenje, a zame nadrealno, ker sem prihajala iz okolja, v katerem sem razmišljala o scenarijih, v katerih nimam nog, ter kako živeti brez elektrike in vode. In potem sem se znašla v *just normal life* ... A sčasoma sem se ga navadila. Res je, hotela sem biti več kot le deklica, ki jo je oblikovala vojna.

Ko je leta kasneje ena od irskih gledaliških skupin naredila adaptacijo mojega dnevnika, so me povabili na premiero. Gledala sem nekaj, kar se je ne tako zelo davno zares zgodilo v mojem življenju, in to na sceni, ki naj bi bila fiktivna ... Ne znam razložiti. Medtem ko je predstava tekla, sem imela občutek, da sem svojo identiteto večkrat postavila na glavo – kdo sem jaz poleg preživetih let v vojni, kaj vse sem še ...?

secev pred prihodom na Irsko so morali moji bodoči sošolci konec šolskega leta predelati mojo knjigo. O meni so junija pisali test, ne vedoč, da se bom oktobra pojavila pri vratih njihove učilnice. (Smeh.) Večinoma sem imela same pozitivne izkušnje, a je treba priznati, da sem imela kot bela Evropejka vseeno vrsto olajševalnih okoliščin. Seveda se mi je nekajkrat zgodilo, da me je kdo na cesti vprašal za pot, in ker nisem vedela, pa še naglas jim je bil tuj, so večkrat za mano zavpili: *Fucking foreigner, prekleta tujka!* Po eni strani se počutiš sprejetega, po drugi strani pa vedno obstajajo tisti, ki jim je v vaši prisotnosti neprijetno. Današnja Evropa, ki se potaplja v nacionalizem, me plaši. Sicer se na Irskem počutim dobro, a se obenem sprašujem, ali se sovražnost do tujcev v vsaki skupnosti izrazi po določenem številu ljudi, ki niso »naši« ... Kot da se s tem aktivira negativizem. Ne vem.

Kako so bili videti vaši začetki, najprej v Franciji, potem pa še na Irskem?